CYKL: HISTORIA POLSKI

PAKT RIBBENTROP–MOŁOTOW I WRZESIEŃ 1939

Jak dwa totalitarne mocarstwa porozumiały się ponad głowami Polaków i podzieliły Rzeczpospolitą

Autor: Dmytro Bilash

Stowarzyszenie Polaków w Humaniu „Ognisko”

30 sierpnia 2025

1939

PLAN

PLAN PREZENTACJI

01 Europa w drodze do wojny

02 23 sierpnia 1939 — pakt i tajny protokół

03 Mapa podziału Polski

04 1 września — atak Niemiec

05 17 września — atak ZSRS

06 Czwarty rozbiór Polski

07 Represje i bilans

08 Pamięć o pakcie

01

DROGA DO PAKTU

Rok 1938 i pierwsza połowa 1939 roku zmieniły układ sił w Europie.

1938–1939

EUROPA NA KRAWĘDZI WOJNY

wrzesień 1938	Układ monachijski: Wielka Brytania i Francja godzą się na oddanie Niemcom części Czechosłowacji.
marzec 1939	Niemcy zajmują resztę Czech. 31 marca Wielka Brytania udziela gwarancji Polsce.
kwiecień 1939	Hitler zrywa polsko-niemiecką deklarację o niestosowaniu przemocy z 1934 roku.
lato 1939	Rozmowy ZSRS z Wielką Brytanią i Francją kończą się fiaskiem. Moskwa rozmawia równolegle z Berlinem.
19 sierpnia 1939	Niemcy i ZSRS podpisują umowę handlową — wstęp do porozumienia politycznego.

KTO CZEGO CHCIAŁ?

INTERESY STRON

III Rzesza

Chciała zaatakować Polskę bez ryzyka wojny na dwa fronty i zapewnić sobie surowce z ZSRS.

Związek Sowiecki

Chciał odzyskać ziemie dawnego Imperium Rosyjskiego i zyskać czas, gdy państwa Zachodu walczą z Niemcami.

Rzeczpospolita

Prowadziła politykę równowagi: nie chciała uzależnić się ani od Berlina, ani od Moskwy.

02

23 SIERPNIA 1939

W Moskwie, w obecności Stalina, ministrowie Ribbentrop i Mołotow podpisali pakt o nieagresji.

MOSKWA

PAKT O NIEAGRESJI I TAJNY PROTOKÓŁ

Oficjalnie był to pakt o nieagresji między III Rzeszą a ZSRS na 10 lat.

Najważniejszy był jednak tajny protokół dodatkowy. Dzielił Europę Środkową na niemiecką i sowiecką strefę wpływów.

Protokół naruszał niepodległość Polski, Litwy, Łotwy, Estonii, Finlandii i Rumunii.

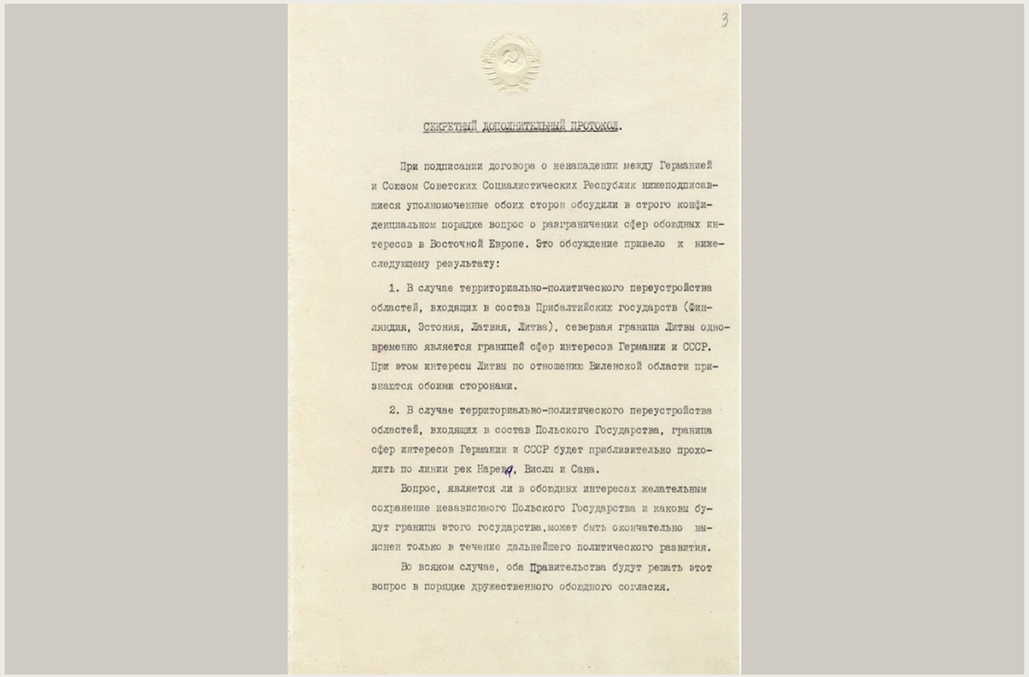

3

СЕКРЕТНЫЙ ДОПОЛНИТЕЛЬНЫЙ ПРОТОКОЛ.

При подписании договора о ненападении между Германией и Союзом Советских Социалистических Республик нижеподписавшиеся уполномоченные обеих сторон обсудили в строго конфиденциальном порядке вопрос о разграничении сфер обоюдных интересов в Восточной Европе. Это обсуждение привело к нижеследующему результату:

1. В случае территориально-политического переустройства областей, входящих в состав Прибалтийских государств (Финляндия, Эстония, Латвия, Литва), северная граница Литвы одновременно является границей сфер интересов Германии и СССР. При этом интересы Литвы по отношению Виленской области признаются обеими сторонами.

2. В случае территориально-политического переустройства областей, входящих в состав Польского Государства, граница сфер интересов Германии и СССР будет приблизительно проходить по линии рек Нарев, Висла и Сана.

Вопрос, является ли в обоюдных интересах желательным сохранение независимого Польского Государства и каковы будут границы этого государства, может быть окончательно выяснен только в течение дальнейшего политического развития.

Во всяком случае, оба Правительства будут решать этот вопрос в порядке дружественного обоюдного согласия.

Tajny protokół dodatkowy, 23 sierpnia 1939 — skan dokumentu.

TREŚĆ

TAJNY PROTOKÓŁ W CZTERECH PUNKTACH

Punkt	Co ustalono
1	Kraje bałtyckie: Finlandia, Estonia i Łotwa w strefie ZSRS; granicą stref jest północna granica Litwy.
2	Polska: granica stref wzdłuż Narwi, Wisły i Sanu. Czy zachować niepodległe państwo polskie — postanowić „później”.
3	Europa Południowo-Wschodnia: ZSRS zgłasza zainteresowanie Besarabią, Niemcy deklarują brak zainteresowania.
4	Protokół ma być traktowany przez obie strony jako ściśle tajny.

Istnieniu protokołu ZSRS zaprzeczał aż do 1989 roku.

MAPA

DWIE LINIE PODZIAŁU POLSKI

Mapa schematyczna; granice i linie przybliżone.

- Linia z 23 sierpnia: Narew – Wisła – San
- Linia z 28 września: Pisa – Narew – Bug – San
- Terytorium II Rzeczypospolitej

We wrześniu Stalin zamienił ziemie między Wisłą a Bugiem na Litwę.

Granica z 28 września w dużej mierze pokrywa się z dzisiejszą wschodnią granicą Polski.

Pakt o nieagresji był w istocie umową o rozbiorze.

Bez porozumienia z Moskwą Hitler nie zaryzykowałby ataku na Polskę. Bez Hitlera Stalin nie odzyskałby utraconych ziem.

03

WOJNA NA DWA FRONTY

Polska jako pierwsza stawiła zbrojny opór Niemcom. Po 17 dniach uderzył drugi agresor.

KALENDARIUM

WRZESIEŃ 1939 — FRONT ZACHODNI

1 września	Nad ranem bez wypowiedzenia wojny Niemcy bombardują Wieluń i atakują Westerplatte. Wybucha II wojna światowa.
3 września	Wielka Brytania i Francja wypowiadają wojnę Niemcom, ale nie podejmują realnej ofensywy.
7–10 września	Bitwa pod Wizną — „polskie Termopile”.
9–22 września	Bitwa nad Bzurą — największa bitwa kampanii wrześniowej.
do 28 września	Obrona Warszawy, zakończona kapitulacją stolicy.

AGRESJA ZSRS

17 WRZEŚNIA — „CIOS W PLECY”

W nocy z 16 na 17 września ambasadorowi RP w Moskwie Wacławowi Grzybowskiemu odczytano notę: ZSRS uznawał, że państwo polskie przestało istnieć. Ambasador odmówił jej przyjęcia.

O świcie Armia Czerwona bez wypowiedzenia wojny przekroczyła granicę na całej jej długości, łamiąc polsko-sowiecki pakt o nieagresji z 1932 roku.

Wieczorem Naczelny Wódz wydał dyrektywę: „Sowiety wkroczyły. Nakazuję ogólne wycofanie na Rumunię i Węgry najkrótszymi drogami”.

LICZBY

SIŁY AGRESORA ZE WSCHODU

1,5 mln
żołnierzy Armii Czerwonej skierowanych przeciw Polsce

6 tys.
czołgów — ponad sześć tysięcy

1800
samolotów — około

1400 km
granicy strzeżonej tylko przez osłabiony Korpus Ochrony Pogranicza

Dane według Zintegrowanej Platformy Edukacyjnej i portalu dzieje.pl.

KALENDARIUM

WRZESIEŃ I PAŹDZIERNIK 1939 — DWA FRONTY

20–22 września	Obrona Grodna: miasta bronią żołnierze i cywile, także harcerze.
22 września	Lwów kapituluje przed Armią Czerwoną. W Brześciu odbywa się wspólna defilada wojsk niemieckich i sowieckich.
28–29 września	Bitwa pod Szackiem — największe starcie Korpusu Ochrony Pogranicza z Armią Czerwoną.
30 września	Prezydent Ignacy Mościcki, internowany w Rumunii, ustępuje. Władzę przejmuje rząd na uchodźstwie.
2–5 października	Bitwa pod Kockiem — ostatnia bitwa kampanii wrześniowej.

FOTOGRAFIE

WRZESIEŃ 1939 W FOTOGRAFII

Pierwsze tygodnie wojny — atak z zachodu i ze wschodu.

Wieluń po bombardowaniu, 1 września 1939.

Westerplatte po zakończeniu walk (Bundesarchiv, CC BY-SA 3.0).

Defilada w Brześciu, 22 września 1939.

04

CZWARTY ROZBIÓR POLSKI

Wspólny sukces obu agresorów przypieczętowano nowym traktatem.

MOSKWA

28 WRZEŚNIA 1939 — TRAKTAT O GRANICACH I PRZYJAŹNI

Ribbentrop i Mołotow podpisali w Moskwie nowy układ, gdy część polskich oddziałów wciąż walczyła.

- Granica przesunięta na linię Pisa – Narew – Bug – San.
- Lubelszczyzna i część Mazowsza dla Niemiec, w zamian Litwa w strefie ZSRS.
- Obie strony zobowiązały się tłumić na swoich terenach wszelką polską „agitację”.
- 22 października: „wybory” pod kontrolą NKWD; na początku listopada ziemie wschodnie wcielono do ZSRS.

OKUPACJA SOWIECKA

REPRESJE PIERWSZYCH MIESIĘCY

ok. 2,5 tys.

jeńców oraz kilkuset cywilów zamordowanych przez Sowietów już we wrześniu 1939

13 757

polskich jeńców przekazanych przez Niemców stronie sowieckiej

ok. 150 tys.

obywateli II RP aresztowanych przez Sowietów od 17 IX 1939 do 22 VI 1941

Dane: Instytut Pamięci Narodowej. Kolejne etapy represji — masowe deportacje i zbrodnia katyńska — omawia następna prezentacja.

STRATY

BILANS KAMPANII WRZEŚNIOWEJ

Wojsko Polskie

Około 66 tysięcy poległych żołnierzy i setki tysięcy jeńców w niewoli niemieckiej i sowieckiej (szacunki).

Walki z Armią Czerwoną

Blisko 2,5 tysiąca poległych polskich żołnierzy. Straty sowieckie: ok. 3 tys. zabitych i 6–7 tys. rannych.

Ludność cywilna

Ogromne straty w bombardowaniach, egzekucjach i walkach — to był dopiero początek okupacji obu agresorów.

Państwo

Polska nie skapitulowała. Rząd na uchodźstwie i wojsko odtwarzane we Francji kontynuowały walkę.

PO 1939

PAKT W PAMIĘCI I HISTORII

22 czerwca 1941	Niemcy atakują ZSRS. Sojusz dwóch dyktatorów kończy się po niespełna dwóch latach.
1946	Na procesie norymberskim obrona ujawnia kopię tajnego protokołu. ZSRS zaprzecza jego istnieniu.
24 grudnia 1989	Zjazd Deputowanych Ludowych ZSRS uznaje tajny protokół za nieważny od chwili podpisania.
1992	Rosja ujawnia oryginały tajnych protokołów.
od 2009	23 sierpnia obchodzony jest jako Europejski Dzień Pamięci Ofiar Stalinizmu i Nazizmu.

WNIOSKI

DLACZEGO TO WAŻNE DZIŚ?

- Pakt pokazuje, jak dwa totalitarne państwa mogą porozumieć się kosztem sąsiadów.
- 17 września 1939 roku zaczęła się sowiecka okupacja ziem, na których mieszkali Polacy, Ukraińcy, Białorusini i Żydzi.
- Z paktu wyrosły kolejne tragedie: deportacje, Katyń, a później spory o granice i pamięć.
- Pamięć o 23 sierpnia i 17 września łączy dziś wiele narodów Europy Środkowej i Wschodniej.

ŹRÓDŁA I LITERATURA

1. Zintegrowana Platforma Edukacyjna (zpe.gov.pl): „Agresja sowiecka 17 września 1939 roku”.
2. Instytut Pamięci Narodowej, przystanekhistoria.pl: „Drugi pakt Ribbentrop-Mołotow” (B. Witowicz, 2022).
3. IPN: materiały rocznicowe „Sowiecka agresja na Polskę 17 września 1939 r.” (2024, 2025).
4. dzieje.pl: „86 lat temu ZSRR dokonał agresji na Polskę”; „Układ o granicach i przyjaźni”.
5. Andrzej Garlicki, „Historia 1815–1939. Polska i świat”.
6. German History in Documents and Images: German-Soviet Boundary and Friendship Treaty (1939).
7. Encyclopaedia Britannica: „German-Soviet Nonaggression Pact”.

Dziękuję za uwagę

Pamiętamy o żołnierzach i cywilach, którzy we wrześniu 1939 roku stanęli wobec dwóch agresorów.

Dmytro Bilash · Stowarzyszenie Polaków w Humaniu „Ognisko”